

HORASAN İLÇESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

Yrd.Doç.Dr.Yaşar GÖK*

Erzurum şehrine yaklaşık 85 km. mesafede bulunan Horasan, ilin en doğudaki ilçesidir. Bulunduğu konum nedeniyle, Pasinler İlçesine bağlı bir köy iken bile önemli bir gelişme göstermiştir. 1953 yılında çıkarılan 6191 sayılı yasa ile ilçe statüsüne kavuşan Horasan'ın, yaklaşık 50 yıllık dönemde; hem yerleşme alanı genişlemiş, hem de nüfusu artmıştır. Kars-Ağrı-Iğdır illerini ülkenin önemli merkezlerine ulaştıran karayolu ile Türkiye'yi doğu-batı yönünde kat eden demiryolu güzergahında bulunması nedeniyle, nüfus açısından hızla büyüyen bir ilçedir. Gelişme ve modernleşme bakımından fazla mesafe alamayan ilçe, plansız ve düzensiz bir büyüme göstermiştir.

İlçe merkezi bir taraftan göç verirken, öte yandan hem bağlı köylerden, hem de komşu ilçeler başta olmak üzere, Ağrı, Kars ve Iğdır illerinden göç almıştır. Bu nedenle, ilçe merkezinin nüfusunda sürekli hareketlilik söz konusu olup, bugüne kadar azalma göstermemiştir. Buna karşın, ilçeye bağlı köylerin nüfusunda 1985 yılına kadar kısmi bir artış meydana gelmiştir. Bu yıldan sonra yüksek doğum oranının devam etmesine rağmen, bu dönemden sonra kırsal kesimden şehirlere göçün hızlanması nedeniyle, köylerin nüfusu azalmaya başlamıştır.

Tüm geri kalmış yörelerde olduğu gibi, Horasan ilçesinde de ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel sorunlar nedeniyle, özellikle kırsal kesimden şehirlere önemli sayıda nüfus göç etmiştir. Göçün etkisiyle, birçok köy yerleşmesinde sadece orta yaş ve yaşlı nüfus kalırken, bazı köylerin nüfusu sadece yaşlı nüfustan oluşmaktadır. Şayet söz konusu sorunlara çözüm bulunmadığı takdirde, ilçedeki

* Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Erzurum.

nüfus hareketliliğinin devam edeceği, kırsal kesimdeki nüfusun daha da azalacağı, buna karşın göç alan şehirlerde telafisi zor sorunların artacağı tahmin edilmektedir.

Abstract

Horasan, 85 km away from Erzurum city, is the easternmost town in the city. Because of its location, while it was just a village of the town Pasinler, here had displayed a remarkable development. Through the law numbered 6191 initiated in 1953 Horasan, becoming a town legally, expanded its settlement area and increased its population. Since it is located on the highway that connects kars-ağrı-ığdır to the important points of the country, and is on the route of east-west railway, it is a rapidly developing town. The town, which could not improve very well in terms of development and modernizing process, has manifested an ill-planned and irregular growth.

On one hand, the center of the town is migrating on the other hand, it has got migration from its villages, neighboring towns and some cities chiefly Ağrı, Kars and Iğdır. That is why, in the population of the center of the town has always displayed mobility and it has not showed any decrease. Nevertheless, in the population of the town's villages, a partly increase occurred until 1985. After this year, in spite of high level of birth, due to the rapid migration from rural area to urban areas, the population of villages began to decrease.

Just like all other undeveloped places, because of economic, social, political and cultural problems in the town, a remarkable level of migration occurred from rural areas to cities in Horasan. Due to this migration, only middle and old ages of people remained in many villages, the population of some villages consists of only old people. Unless the solutions to these problems alluded are found, it is estimated that the mobility about the population in the town will continue and the population in rural area will go on decreasing, in addition to this, the very hard problems in the cities where migration is intensively taken will increase.

Key words: Horasan, population, movements of population, increase-decrease in population, migration.

HORASAN İLÇESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

Movements of Population in Town of Horasan

Giriş

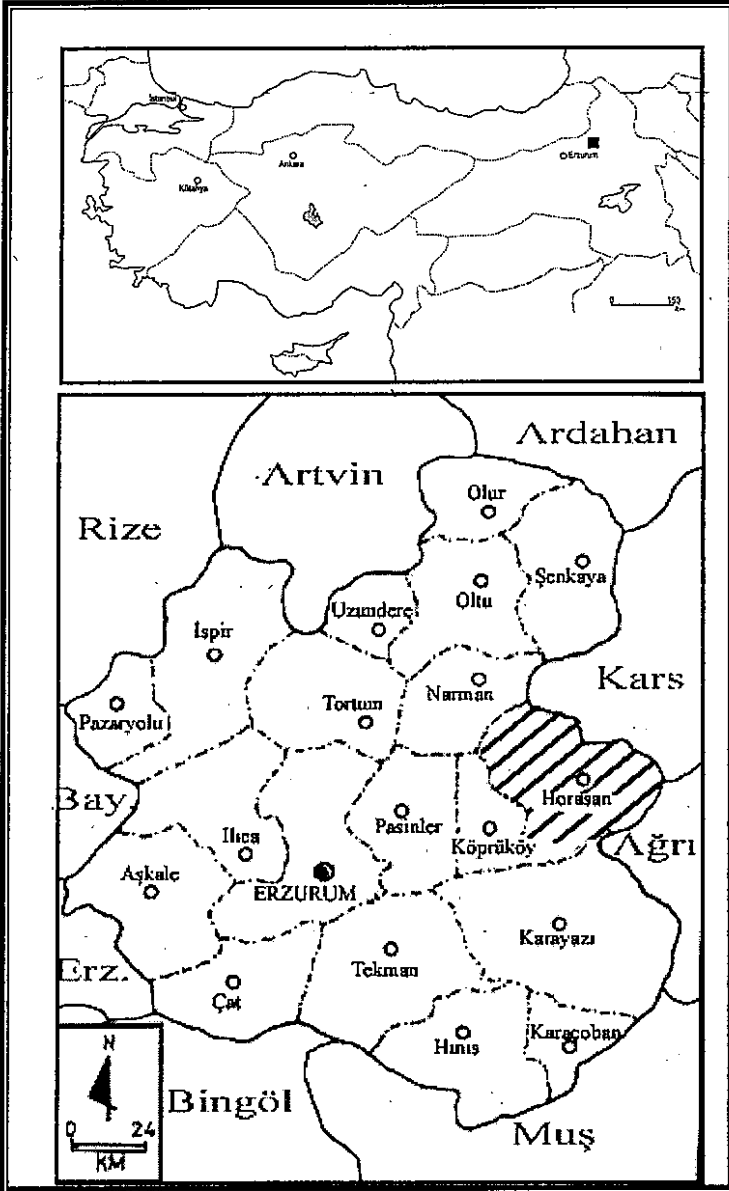
Horasan ilçesinin nüfus özelliklerine değinmeden önce, Türkiye'deki nüfus olaylarının geçmişi ile ilgili kısa bir açıklama yapmakta yarar görüyoruz. Türkiye'de, devletin nüfusla ilgilenmesi oldukça eskilere dayanmaktadır. İmparatorluk dönemlerinde, arazi ve nüfus yazımının II.Mahmut devrinde yapıldığı bilinmektedir. Ancak, Rumeli'de ve Anadolu'da toprak yazımı amaçlanmadan yapılan ilk nüfus sayımınının 1831 sayımı olduğu gözüküyor (Karal, 1997: 6-10).

Osmanlı döneminde yapılan bu ve benzeri sayımlar, hiçbir zaman sağlıklı bilgilere dayanmadığından, gerçeği yansıtmamıştır. Diğer taraftan Osmanlı döneminde yapılan sayımlarda idari fonksiyona sahip olmayan Horasan'a ait bilgiler, Pasinler Sancağı içinde yer alır. Bu nedenle yörenin nüfusu ile ilgili doğru ve ilk bilgilere Cumhuriyet döneminde rastlıyoruz. Cumhuriyet Döneminde yapılan ilk sayımının (1927) sonuçları köy bazında açıklanmadığı için, Horasan'a ait ilk bilgiler ikinci sayımda (1935) yer almıştır. Bu sayımı takiben 1990 yılına kadar her beş yılda bir sayım yapılmıştır. Bu nedenle, Devlet İstatistik Enstitüsü Düzeltilmiş Nüfus Bültenleri ve daha sonraki bültenlerde yer alan nüfus verileri incelenecektir.

Nüfus özelliklerini incelediğimiz Horasan, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum iline bağlı bir ilçedir (Harita 1). Erzurum'un 85 km. doğusunda bulunan ilçe merkezi, Cumhuriyet devrinde Pasinler İlçesine bağlı Zanzak (Akçataş) nahiyesinin bir köyü iken, 1940 yılında nahiye merkezi Horasan' a nakledilmiş ve 4 Aralık 1953' de 6191 sayılı kanunla ilçe yapılmıştır.

Horasan'ın yerleşme tarihi M.Ö.4000 yıllarına kadar uzanmakta olup, tarihi İpek Yolu güzergahında bulunmaktadır. Bu saha tarihi dönemler içerisinde; Büyük Roma, Asur, Urartu, Med ve Pers Devletlerinin istilalarına

uğramış, sonraki dönemlerde ise, Sasani, Arap ve Bizans hakimiyetinde kalmış, bu devletler arasındaki savaşlarda bugünkü Horasan'ı içine alan

Harita 1. Horasan ilçesinin lokasyonu.

bölge sürekli el değiştirmiştir. Selçuklular, 1071 Malazgirt Savaşıyla birlikte Bizans, Gürcü ve Ermeni krallıklarına karşı kesin üstünlükler sağlamış ve Doğu Anadolu'yu ele geçirmeye başlamışlardır. Bu süreçte İran Horasan'ından gelen Türk toplulukları, o zamana kadar ismi Üskühat olan yere Horasan ismini vererek burada yerleşmişlerdir. Böylece, Horasan bir Türk şehri olmaya başlamıştır(www.erkurum.gov.tr/html/yonetim/ilceler/horasan).

Pasinler ilçe merkezi kadar olmasa bile ilçeye bağlı ve yol güzergahları üzerinde bulunan yerleşmeler de hemen hemen aynı devletlerin saldırısına ve işgaline uğramışlardır. Ancak, sahanın tarihi devirler içerisinde ne gibi gelişme ve değişimlere uğradığı hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Bu yüzden Cumhuriyet Devri öncesi nüfusuna ait bilgiler verilememiştir.

Çobandede köprüsü Pasin Ovası'nı biri yukarı diğeri aşağı Pasin olmak üzere ikiye ayırır; Hasankale yukarı Pasinde kalır; merkezini Horasan'ın teşkil ettiği Aşağı Pasin daha dar fakat daha sulak bir ovadır. Burada kurulmuş bulunan Horasan, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da yörenin en önemli yerleşmesidir. Ovanın doğu kapısı sayılan Micingert Kalesi uzun zaman Aşağı Pasinler'e merkez olmuş ise de, yörenin en büyük merkezi, İran transit yolunun ayrıldığı noktada bulunan Horasan köyüdür (Selen, 1948-1949: 104). Görülüyor ki, Horasan köy statüsündeki iken bile, yine yörenin önemli yerleşmesi durumundadır.

İlçe statüsüne kavuşmadan önem kazanan ve Aşağı Pasin ovasındaki yerleşmelerin tümünden daha fazla nüfusa sahip olan Horasan'da, beşeri hayatın kesintiye uğramadan devam ettiği sanılmaktadır. Çünkü Horasan, aynı Hasankale gibi Uzakdoğu'dan Trabzon'a ve Kafkasya'ya ve İran'dan gelip Karadeniz'e ulaşan yol güzergahının üzerinde bulunmakta ve aynı zamanda insanların yerleşip, ekonomik faaliyette bulunmasına uygun bir konumda bulunmaktadır (Tarihte ve Günümüzde Hasankale, s.295). İlçenin bu özelliklerinin yanı sıra, Cumhuriyet döneminde önemi biraz artmıştır. Çünkü, ülkenin doğusunu batıya bağlayan kara ve demiryolu da ilçeyi adeta ikiye bölen Aras depresyonundan geçirilmiştir.

Erzincan-Erzurum depresyonunun doğu ucundaki Aşağı Pasinler ovasında yer alan Horasan ilçesi, Erzurum il merkezine 85 km mesafede bulunmaktadır. Doğu ve batısı depresyon şeklinde olan ilçe arazisinin kuzeyi ve güneyi dağlarla çevrilidir. Güneyinde; Aras Güneyi Dağları, kuzeyinde ise, Kargapazarı Dağları ile Allahuekber dağları arasında yer alan Güllü Dağları bulunmaktadır. Kuzeydeki dağların en yüksek noktasını 2727 m ile Sıçankale Dağı (Topyolu) oluştururken, güneydeki dağların en yüksek noktasını Büyük Kızlar Dağı (2888 m) teşkil etmektedir. Hem kuzeyde hem de güneydeki dağlık alanlar, Aras nehrinin kolları tarafından yarılmış olup, kuzeyde ve güneyde oldukça derin vadiler teşekkül etmiştir.

Toplam 1662 km² yüzölçüme sahip olan ilçe arazisinin, ilçe merkezi ve yakın çevresi hafif engebeli ovidan oluşurken; kuzeyde ve güneyde; tepelikler, sırtlar, vadiler ve dağlık alanlar mevcuttur. Yükseltinin 1500 m ile 2888 m arasında değiştiği yörede en geniş alan 1500-1750 m ler arasındaki yükselti basamağına aittir. Buna karşılık, ilçe yüzölçümünün yaklaşık %28'ini (460 km²) teşkil eden 1750-2000 m yüksekliğe sahip olan kısım, hem yerleşmeler hem de ekonomik faaliyetler bakımından önem arz etmektedir. Buralardaki yerleşmelerin çoğu vadi tabanlarında ve dağ eteklerinde kurulmuştur. Yükseltisi 2000 m'nin üzerinde bulunan dağlık alanlar ise, yerleşmelerin azaldığı ve tarımsal faaliyetlerin sınırlandığı alanlardır.

Horasan ilçesinde yıllık sıcaklık ortalaması 5.8°C ve yıllık ortalama yağış miktarı da 399 mm'dir. Dolayısıyla, karasal iklim özelliğine sahiptir (Yılmaz, 1984: 90). Bu itibarla, ekonomik faaliyetler hemen tümüyle tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Var olan tarımsal faaliyetler ise, ekonomik olarak sadece Aras depresyonu ve yakın çevresinde, çoğunlukla tahıl tarımına dayalı olarak yapılabilmektedir. Daha yüksek kesimlerde, şiddetli kış şartlarının hüküm sürmesi ve vejetasyon süresinin kısılması nedeniyle, tarımsal faaliyet alanları iyice daralmakta, bunun yerini hayvancılık faaliyetleri almaktadır.

Nüfus Artış ve Azalışları

Cumhuriyet dönemi sayımları itibariyle Erzurum ili nüfusu incelendiğinde, 1990 yılı sayımı hariç, sürekli bir artışın olduğu

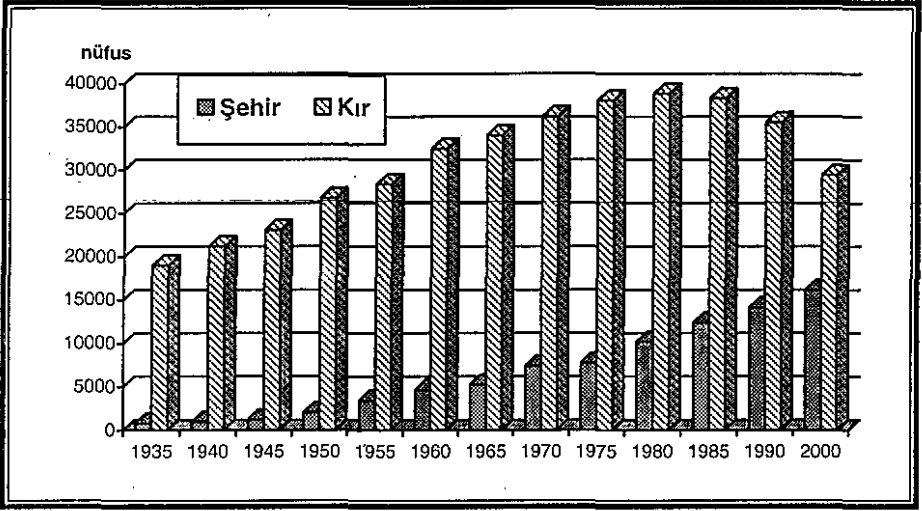
gözlenmektedir. İlk sayımda (1927) 270925 olarak belirlenen il nüfusu, 2000 yılı sayımları ile 937389 olarak tespit edilmiştir. Horasan ilçesinin nüfusu ise, 1990 yılı sayımına kadar artış oranları farklı olmakla birlikte, bağlı olduğu Erzurum'a benzerlik göstermektedir. 1975'ten sonra artış oranı giderek düşen ilçe nüfusunda 1990 sayımı ile birlikte belirgin bir azalma görülür. Diğer bir ifadeyle ilçe nüfusu, 1985 sayımında da, tespit edilen nüfusun (50730) altına düşmüştür. İlçe nüfusunun genelinde görülen bu azalış, şehir-kır nüfusu bakımından daha farklı bir özellik kazanmıştır.

Nüfus özellikleri incelenen Horasan ilçesinin; şehir-kır nüfus ayrımı yapılırken, ilçe merkezinin nüfusu şehir, diğer yerleşmelerin nüfusları da kır nüfusu olarak değerlendirilmiştir. Ancak, Horasan 1940'li yıllara kadar bir köy, 1940'lardan 1980'li yıllara kadar da bir kasaba yerleşmesi durumundadır. Diğer bir ifadeyle, ilçe 1980'li yıllardan sonra şehir olma özelliğini kazanmıştır. Bu itibarla, şehir-kır nüfus ayrımında, ilçe nüfusunun 1980'li yıllardan sonraki durumu esas alınmalıdır (Tablo 1).

Tablo 1. Sayım yılları itibariyle Horasan ilçesinin şehir-kır nüfus miktarları ile değişim oranları (1935-2000)

Sayım Yılı	İlçe Merkezi	Yıllık Gelişim %	Kırsal Nüfus	Yıllık Gelişim %	Toplam Nüfus	Yıllık Gelişim %
1935	774	-	19009	-	19783	-
1940	944	4,39	21192	2,29	22136	2,37
1945	1216	5,76	23091	1,79	24307	1,96
1950	2016	13,15	26752	3,17	28768	3,67
1955	3441	14,13	28391	1,22	31832	2,13
1960	4597	6,71	32479	2,87	37076	3,29
1965	5236	2,78	34034	0,95	39270	1,18
1970	7409	8,30	36178	1,25	43587	2,19
1975	7724	0,85	38090	1,05	45814	1,02
1980	10208	6,43	38879	0,41	49087	1,42
1985	12402	4,29	38328	-0,28	50730	0,66
1990	14144	2,80	35533	-1,57	49677	-0,41
2000	16151	2,83	29436	-3,43	45587	-1,64

Kaynak : DİE bültenlerinden hesaplanmıştır.

Şekil 1. Horasan ilçesinin şehir ve kırsal nüfusundaki değişim (1935-2000).

Türkiye’de kırsal-şehir nüfus oranları 1927-1950 arasında pek az değişmiştir. Gerçekten çeyrek asra yaklaşan uzun bir devre içinde köy nüfusu oranındaki eksilme ve şehir nüfusundaki artma %3’ün biraz üzerindedir (Darkot, 1955: 94). Çok az da olsa, köylerin nüfus artış hızında bir düşüşün görüldüğü bu devrede, yine bir köy yerleşmesi olan Horasan’ın nüfusunda önemli miktarda artış olmuştur. Bu artış ilçe merkezi durumuna (1953) getirildikten sonra daha da hızlanmıştır. İlçe merkezi durumuna gelmeden önceki sayımda (1950) nüfusu 2016 olan Horasan, ilçe yönetim merkezi olduktan kısa bir süre sonra yapılan ilk sayımda (1955) nüfusu 3441’e yükselmişti (Tablo 2). Bazı sayımlarda artış oranı azalmakla birlikte, ilçe merkezinin nüfusu azalmamıştır. Sadece 1997 yılı sayım sonuçları bu gidişe aykırılık oluşturmaktadır. Söz konusu sayıma göre 23340 olarak belirlenen ilçe merkezinin nüfusu, 2000 yılı sayım sonuçları ile 16151 olarak tespit edilmiştir. Bilindiği üzere, 1997 yılı sayımları tüm Türkiye nüfusu için güvenilir olmadığı gerekçesiyle, pek dikkate alınmamaktadır.

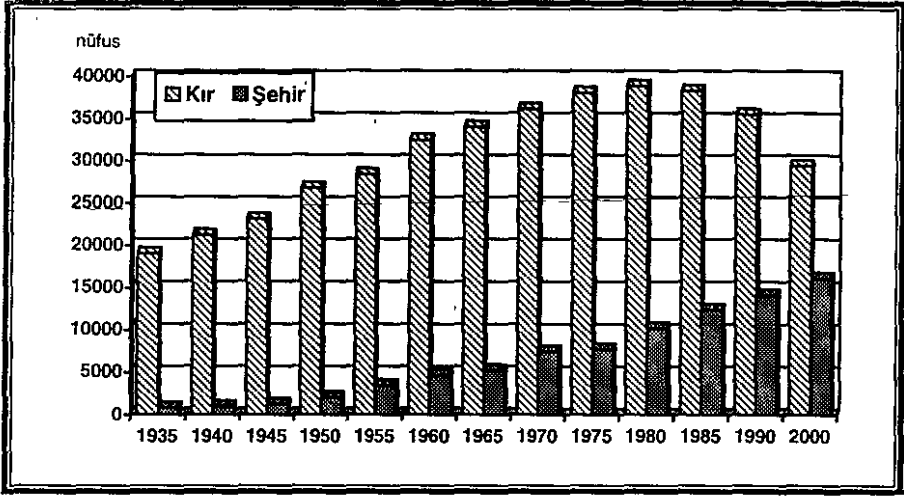
Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde 1990-1997 döneminde kentsel nüfus artış hızlarının binde 40’ın üzerinde olduğu gözlenmektedir (Işık, 1999: 155). Elimizde 1990 sonrası göç verileri bulunmamakla beraber, bu yüksek değerlerin söz konusu bölgelerin kırsal alanlarından

bölge içindeki kentlere yönelik göçlerin bir eseri olduğu söylenebilir. Nitekim 1990-1997 döneminde kentsel nüfus artış hızının binde 40,8 olduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nde kırsal nüfus binde 24,5 azalmıştır (Işık, 1999: 155). Bir Doğu Anadolu ilçesi olan Horasan'da, bölgenin özelliklerini aynen yansıtmaktadır. Dolayısıyla, ilçe nüfusunda, şehir nüfusu lehine, kır nüfusunun aleyhine gelişme olmuştur. Diğer bir ifadeyle, şehir nüfusu hem sayısal hem de oransal artış kaydetmiştir. Buna karşın kır nüfusu, sayısal artış göstermişse de, oransal olarak azalmıştır. Örneğin 1955 yılı sayım sonuçlarına göre ilçe merkezi 3441 nüfusu ile ilçe nüfusunda %10,81'lik paya sahipken, kırsal nüfusun payı %89,19 idi. Bu oranlar 2000 yılı sayım sonuçlarına göre, %35,43 (Şehir), %64,57 (Kırsal) olarak değişmiştir. Böylece, şehir nüfusu %24,62'lik bir artış gösterirken, kırsal kesimin nüfusu da aynı oranda azalmıştır (Tablo 2). Bu durumu Türkiye geneli ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin rakamlarıyla karşılaştırdığımızda, değişim oranlarının daha düşük olduğunu görürüz. Ama unutmamak gerekir ki, araştırma sahasında tek bir şehir yerleşmesi var, o da ilçe merkezidir. Bu yerleşmenin de şehrsel fonksiyonları taşıyıp taşımadığı ayrıca tartışılabilir.

Tablo 2. Horasan ilçesindeki şehir-kır nüfusunun sayım yılları itibariyle toplam nüfus içerisindeki miktar ve oranları (1955-2000)

Sayım Yılı	İlçe Merkezi	Toplam Nüfusa Oranı %	Kır Nüfusu	Toplam Nüfusa Oranı %	Toplam Nüfus
1935	774	3,91	19009	96,09	19783
1940	944	4,27	21192	95,73	22136
1945	1216	5,01	23091	94,99	24307
1950	2016	7,01	26752	92,99	28768
1955	3441	10,81	28391	89,19	31832
1960	4597	12,40	32479	87,60	37076
1965	5236	13,34	34034	86,66	39270
1970	7409	17,00	36178	83,00	43587
1975	7724	16,86	38090	83,14	45814
1980	10208	20,80	38879	79,20	49087
1985	12402	24,45	38328	75,55	50730
1990	14144	28,48	35533	71,52	49677
2000	16151	35,43	29436	64,57	45587

Kaynak : DİE bültenlerinden hesaplanmıştır.

Şekil 2. Horasan ilçesinde sayım yılları itibariyle şehir ve kırsal nüfusları (1935-2000)

İlçe merkezi olmadan önceki dönemde, başka bir ifadeyle köy statüsünde iken dahi nüfusunda artış görülen ilçe merkezinin nüfusundaki belirgin artışlar, 1950'li yıllardan sonra devam etmiştir. Bunun en önemli nedeni ise, 1953 yılında ilçe statüsüne kavuşmasıdır. İlçe nüfusundaki artışlar, 1985 yılı sayımına kadar devam etmiştir. 1935 yılı sayımında 19783 olan toplam nüfus, 1985 sayımında 50730'a yükselmiştir. Böylece, ilçenin nüfusu 50 yıllık sürede %156,4 oranında bir artış göstermiştir. Aynı dönemde, ilçe merkezinin nüfusu 774'ten 12402'ye yükselerek, %1502 dolayında artarken, kırsal nüfus 19009'dan 38328'e çıkarak, %102 oranında artış göstermiştir. Görülüyor ki, ilçe merkezindeki artış oranı, kırsal nüfusa göre yaklaşık 15 kat daha fazladır. Bunun iki önemli nedeni bulunmaktadır. Birincisi yukarıda vurgulandığı gibi ilçe merkezi olması, diğeri de kırsal kesimden göç olayının başlamış olmasıdır. Bu durumu daha iyi analiz etmek için, Horasan ilçesine ait tüm yerleşmelerin nüfus dağılışı haritasını ve nüfus durumunu gösteren tabloyu incelemek gerekir (Tablo 3, Harita 2).

Tablo 3. Sayım yılları itibariyle Horasan ilçesi nüfusu (1955-2000)

Yerleş. Adı	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000
Horasan	3441	4597	5236	7409	7724	10208	12402	14144	16151
Akçataş	245	316	331	352	315	246	357	310	259
Akçatoprak	323	395	348	366	424	397	426	397	327
Alıgöz	514	606	678	781	845	819	998	998	732
Ardı	313	408	445	496	492	444	355	376	352
A.Bademözü	608	230	236	294	215	238	213	124	85
A. Kızılcıca	*	*	*	175	147	222	131	111	137
A. Tahirhoca	463	431	438	434	413	349	451	438	356
Azapköy	760	822	725	764	617	571	454	428	367
Bahçeköy	210	244	260	278	397	412	204	269	151
Bulgurlu	784	891	1028	1153	1245	1317	1284	1049	834
Çamlıkale	599	541	702	759	804	732	699	688	620
Çamurlu	209	242	204	219	226	219	182	198	178
Çayırduzlu	209	263	288	378	365	288	218	200	131
Çiftlikköy	-	-	231	272	254	337	350	354	299
Dalbaşu	384	443	389	335	346	333	277	229	219
Değirmenler	352	417	323	334	367	328	329	373	323
Dikili	*	*	*	*	199	257	239	198	137
Dölek	191	208	201	232	220	169	212	149	109
Dönertaş	488	525	617	678	516	553	463	357	249
Gerek	466	527	567	565	627	515	453	532	400
Gündeğer	299	313	344	364	403	408	448	341	198
Güzelyaylı	*	*	*	*	*	*	*	*	222
Hacıahmet	671	668	664	615	570	509	520	483	349
Harçlı	322	357	318	404	371	395	439	403	326
Hızardere	*	*	*	*	75	97	100	102	106
Hızırilyas	528	692	403	407	393	427	413	693	375
Kadıcelal	539	576	637	704	729	748	825	770	520
Kalender	234	285	301	280	322	293	331	258	265
Karabıyık	156	134	185	192	171	159	178	125	134
Karaçuha	*	*	215	221	213	197	133	125	70
Kepenek	273	534	559	632	408	365	344	279	207
Kırık	172	227	186	210	281	231	214	206	184
Kırkdikme	394	453	254	310	273	312	297	270	230
Kırkgözeler	822	937	981	1111	1242	1165	1378	1278	1202
Kızarkale	323	359	356	361	378	402	271	301	282
Küçükkonak	384	368	421	395	323	323	309	313	262
Kükürtü	440	539	471	501	557	600	633	577	512
Mollamelik	192	188	181	170	77	58	98	83	55
Muratbağı	594	731	768	797	882	873	617	637	677
Pirhasan	222	270	309	209	195	**	88	107	130
Saçlık	482	507	562	528	669	672	670	738	526
Taşancık	407	504	636	650	712	807	824	737	547
Yarboğaz	699	807	444	556	611	626	520	702	607

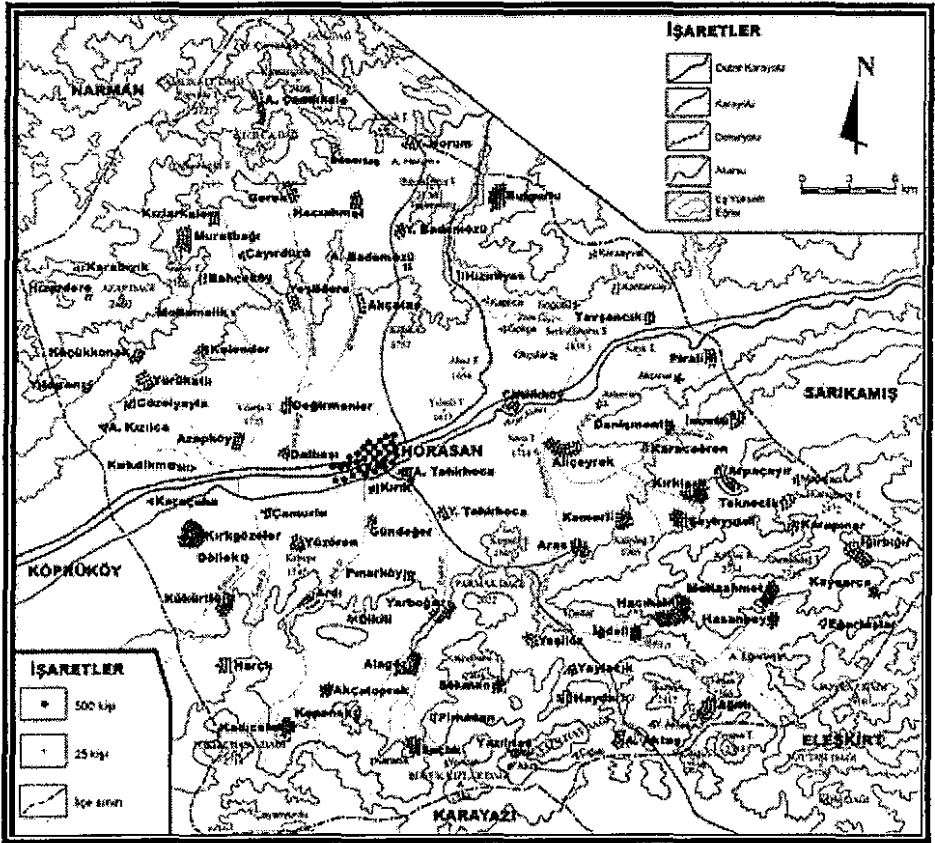
Horasan İlçesinde Nüfus Hareketleri

Yeşildere	289	331	353	356	373	386	376	320	340
Yıldıran	510	754	799	673	566	638	551	574	230
Y. Bademözü	655	450	433	378	427	398	336	296	234
Y. Horum	393	462	447	465	410	443	434	374	284
Y. Tahirhoca	*	222	265	321	383	380	423	373	243
Yürükatlı	506	618	643	524	620	529	534	466	452
Yüzören	370	467	480	439	455	494	539	528	362
Aras (B.M.)	438	546	592	686	721	681	652	580	531
Ağırılı	580	634	665	670	895	787	861	711	620
Aliçeyrek	715	812	872	966	1177	1307	1369	1133	941
Arpaçayır	796	1049	1032	646	689	613	750	702	629
A. Aktaş	327	405	476	446	467	518	554	445	450
Danışment	233	248	256	267	355	240	312	301	243
Eğertaşlar	432	540	616	697	675	707	699	498	205
Hacıhalil	889	1047	1070	1246	1413	1855	1387	1546	1398
Hasanbey	288	303	370	413	411	437	515	501	302
Haydarlı	570	436	524	583	639	731	688	589	311
İğrubiğür	802	895	994	1104	1354	1312	1211	988	803
İğdeli	*	*	*	*	*	*	416	373	336
İncesu	*	*	*	442	476	476	484	431	392
Karacören	103	153	146	165	156	167	129	116	120
Karapınar	*	*	*	*	*	*	*	*	239
Kaynarca	264	284	295	329	374	397	411	302	246
Kemerli	513	624	619	655	739	784	758	699	512
Kırklar	628	722	809	792	914	903	839	837	844
Mollaahmet	754	530	614	739	809	879	851	723	656
Pınarköy	*	*	274	228	243	294	300	312	216
Pirali	178	550	499	496	483	567	506	651	639
Sekman	163	186	219	264	296	309	334	343	356
Şeyhyusuf	295	399	430	462	528	543	550	508	526
Teknecik	709	688	782	716	744	1032	964	867	432
Yaylacık		221	286	358	390	458	399	297	210
Yazılıtaş	397	518	526	566	559	658	654	594	544
Yeşilöz	323	427	442	523	460	541	597	294	339
Köyler Top.	28391	32479	34034	36178	38090	38879	38328	35533	29436
Genel Top.	31832	37076	39270	43587	45814	49087	50730	49677	45587

Kaynak : DİE Bültenlerinden yararlanılarak.

(*) Sayım döneminde köy tüzel kişiliği olmadığından, bağlı köylerin nüfusuna dahil edilmiştir.

(**) Aile kavgası yüzünden nüfusun tümü köyü terk ettiğinden nüfus tespit edilememiştir.

Harita 2. Horasan ilçesinin nüfus dağılışı durumu (2000).

İlçe merkezi nüfusunun sürekli artış göstermesine karşın, kırsal kesim nüfusundaki değişim farklılık arz etmektedir. Yüksek doğum oranına rağmen, bazı köylerde nüfus azalması veya duraklaması görülürken, bazılarında da 1980'li yıllara kadar nüfus artışı olmuştur. Ancak, nüfus artışları daha fazla olduğundan, 1980'li yıllara kadar kırsal kesimin nüfusunda da artış gözlenmiştir. Örneğin 1955 yılı sayım sonuçlarına göre köylerin toplam nüfusu 28391 iken, bu sayı 1980 yılında 38879'a yükselmiştir (Tablo 3). Ancak bu yıllardan sonra, ilçe merkezi nüfusu artmaya devam ettiği halde, köylerin nüfusunda önemli azalmalar olmuştur. Kırsal kesimdeki azalış hem oran, hem de sayısal bir azalıştır. Ancak bu

azalış, sadece Horasan ilçesine ait bir özellik olmayıp, geri kalmış bölgelerin ve yörelerin hemen hemen tümünde görülen bir olaydır.

Bu durum, Horasan ilçesinin kırsal kesiminde çok daha belirgin olarak gerçekleşmektedir. Tablo 3'de yer alan 77 köy yerleşmesinin büyük çoğunluğunda giderek nüfusun azaldığı görülmektedir. On yıllık dönemde (1990-2000) söz konusu köylerden 64'ünde %3 ile %59,9 oranında azalma meydana gelmiştir. Azalışlar oldukça dikkat çekici olup; 21 köyde %10-20, 14 köyde %1-10, 12 köyde %20-30, 9 köyde %30-40, 5 köyde %40-50 ve 3 köyde de %50-60 oranında azalma meydana gelmiştir. (Tablo 4). En az azalma %1,8 ile Pirali köyünde olurken, en fazla azalma %59,9 ile Yıldırım köyünde olmuştur. Gerçi, Yıldırım köyündeki bu azalmanın nedeni, köye bağlı Güzelyayla mahallesinin köy statüsüne kavuşmasıdır. Aynı durum %50,2 oranında nüfus azalmasına uğrayan Tekneçik köyü için de söz konusudur. Bu köye bağlı olan Karapınar mahallesi köy tüzel kişiliğine kavuştuğundan, Tekneçik'ten ayrılmıştır. Diğer bazı köylerin nüfusunun azalması da bu ve benzeri nedenlere bağlı olabilir.

Tablo 4. Horasan ilçesinde 1990-2000 yılları arasında nüfusu azalan köyler

Yerleşme Adı	1990 Yılı Nüf.	2000 Yılı Nüf.	Azalış Nüf. Mik.	Azalışma % si	Yerleşme Adı	1990 Yılı Nüf.	2000 Yılı Nüf.	Azalış Nüf. Mik.	Azalışma % si
Akçataş	310	259	51	17,0	Kükürtlü	577	512	65	11,2
Akçatoprak	397	327	70	17,6	Mollanelik	83	55	28	33,7
Ağaçöz	998	732	266	26,6	Suçlık	738	526	212	28,7
Ardı	376	352	24	6,3	Tavşancık	737	547	190	25,7
A.Bademözü	124	85	39	31,4	Yarboğaz	702	607	95	13,5
A.Tahirhoca	438	356	82	18,7	Yıldırım	574	230	344	59,9
Azapköy	428	367	61	14,2	Y.Bademözü	296	234	62	20,9
Bahçeköy	269	151	118	43,8	Y.Horum	374	284	90	24,0
Bulgurlu	1049	834	215	20,4	Y.Tahirhoca	373	243	130	34,8
Çamlıkale	688	620	68	9,8	Yürükath	466	452	14	3,0
Çamurlu	198	178	20	10,1	Yüzören	528	362	166	31,4
Çayırözü	200	131	69	34,1	Aras	580	531	49	8,4
Çiftlikköy	354	299	55	15,5	Ağılı	711	620	91	12,8
Dalbaş	229	219	10	4,3	Aliçeyrek	1133	941	192	16,9
Değirmenter	373	323	50	13,4	Arpaçayır	702	629	73	10,4
Dikili	198	137	61	30,8	Danişment	301	243	58	19,2
Dölek	149	109	40	26,8	Eğertaşlar	498	205	293	58,8
Dönertaş	357	249	108	30,2	Hacıhafıl	1546	1398	148	9,6

Gerek	532	400	132	24,8	Hasanbey	501	302	199	39,7
Gündeğer	341	198	143	41,9	Haydarlı	589	311	278	47,2
Güzelyayla	-	222	-	-	İğribiğir	988	803	185	18,7
Hacırahmet	438	349	89	20,3	İğdeli	373	336	37	9,9
Harçlı	403	326	77	19,1	İncesu	431	392	39	9,0
Hızırilyas	693	375	318	45,9	Karapınar	-	239	-	-
Kadınelal	770	520	250	32,4	Kaynarca	302	246	56	18,5
Karaçuha	125	70	55	44,0	Kemerli	699	512	187	26,7
Kepenek	279	207	72	25,8	Mollaahmet	723	656	67	9,2
Kırık	206	184	22	10,6	Pınarköy	312	216	96	30,7
Kırkdikme	270	230	40	14,8	Pıralı	651	639	12	1,8
Kırkgözel	1278	1202	76	5,9	Tekneçik	867	432	435	50,2
Kızılarkale	301	282	19	6,3	Yaylacık	297	210	87	29,3
Küçükkonak	313	262	51	16,3	Yazıttaş	594	544	50	8,4

Kaynak : DİE bültenlerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Yörede 64 yerleşmenin nüfusu değişik oranlarda azalırken, 14 yerleşmenin de nüfusunda kısmen de olsa artış olmuştur (Tablo 5). Artış oranının en fazla olduğu yerleşmelerden birisi Pirhasan köyüdür. Buradaki nüfus artışı ise doğal bir artış değildir. Daha önce aile kavgası yüzünden tümüyle boşalan ve 1980 sayımında hiçbir nüfusun bulunmadığı köye, kademeli olarak geri dönüş başlamıştır. Artış yüzdesinin yüksek oluşunun asıl nedeni budur. Ancak, yörenin kırsal kesimindeki azalışların oranı, doğum oranlarının çok üzerinde olduğundan, nüfus azalması söz konusudur. Öyleki, 1990 sayımları ile 35533 olarak tespit edilen nüfus miktarı 2000 yılı sayımları ile 29436'ya düşmüştür. Böylece, kırsal kesimin toplam nüfusunda, bu dönemde %17,2 oranında bir azalma olmuştur.

Tablo 5. Horasan ilçesinde 1990-2000 yılları arasında nüfusu artan yerleşmeler (Şehir-köyler)

Yerleşme Adı	1990 Yılı Nüf.	2000 Yılı Nüf.	Artan Nüf.	Artış % si	Yerleşme Adı	1990 Yılı Nüf.	2000 Yılı Nüf.	Artan Nüf.	Artış % si
Horasan	14144	16151	2007	14,0	Yeşildere	320	340	20	6,2
A.Kızılcıca	111	137	26	23,4	A.Aktaş	445	450	5	1,1
Hızardere	102	106	4	3,9	Karacaören	116	120	4	3,3
Kalender	258	265	7	2,7	Kırklar	837	844	7	0,8
Karabıyık	125	134	9	7,2	Sekman	343	356	13	3,8
Muratbağı	637	677	40	6,2	Şeyhyusuf	508	526	18	3,5
Pirhasan	107	130	23	21,5	Yeşilöz	294	339	45	15,3

Kaynak : DİE Bültenlerinin verilerinden hesaplanmıştır.

Bütün bu açıklamalardan sonra, nüfusun gelişimiyle ilgili genel bir değerlendirme yapacak olursak, Horasan ilçesinin nüfusu 1980'li yıllara kadar hem ilçe merkezinde, hem de kırsal kesimde sürekli artış göstermiştir. Ancak, 1980'li yıllardan sonra, kırsal kesimin hızlı nüfus kaybı, ilçenin toplam nüfusunun da azalmasına neden olmuştur. Böylece, 1985 yılı sayımına kadar yükselme eğilimi gösteren toplam nüfus, bu sayım döneminden sonra azalmaya başlamıştır. İlçe merkezindeki nüfus artışı, kırsal kesimden olan azalışı karşılayamadığından, ilçenin toplam nüfusu da azalmaya başlamıştır. Öyle ki, 1985 yılı sayımları ile 50730'a ulaşan toplam nüfus, 1990'da 49677'ye, 2000 yılında ise 45587'ye gerilemiştir. Horasan ilçesinin nüfusunda görülen bu seyrin, gelecekte nasıl bir grafik çizeceğini pek tahmin etmek mümkün değildir. Ancak sanayi devrimini tamamlayan bütün batı ülkelerinde nüfus, daha önce devrelerde görülen hızlı artışın yerine, artışın azalışı biçiminde bir demografik eğilime girmiştir. Sağlık ve beslenme koşullarının iyileşmesi, batı ülkelerinde insanın hayatta kalma süresini uzatmış, yani nüfusta ölüm hızı azalmış olmakla birlikte, buna koşut olarak, doğum hızı da düşmüştür. Böylece nüfusun doğal gelişme hızı giderek yavaşlamıştır (Doğanay, ve diğerleri, 2003: 53). Şayet Türkiye'de batı ülkelerinin standartlarına benzer gelişmeler gerçekleşirse, sadece Horasan'ın kırsalından değil, tüm kırsal kesimlerden sanayileşme ve şehirleşmeye paralel olarak, bir süre daha nüfus akımı olacağını tahmin ediyoruz. Öyleyse, şunu söyleyebiliriz, ilçenin nüfus değişiminde göçlerin rolü büyük olmuştur ve olmaya devam edecek gibi görünüyor.

Doğumlar ve Ölümler

Türkiye düzeyinde hem doğumların hem de ölümlerin giderek azaldığı bir gerçektir. Bu durum göreceli olarak yöre için de söz konusudur. Önceki yıllara göre ilçedeki ölüm hızının bir hayli düşmesine rağmen, doğum oranının fazla hız kesmediği anlaşılmaktadır. Erzurum Sağlık Müdürlüğü'nden temin edilen sağlık ocakları verilerine göre, Horasan ilçesinde 2002 yılında 1358 doğum olmuştur. Bu verilerin hesaplanması sonucu, ilçe genelindeki **ham doğum oranı** %2,80 olarak hesaplanmıştır. İlçe merkezinin ham doğum oranı %3,43 dolayında iken, kırsal kesimin ham

doğum oranının %2,80 çıkması pek gerçekçi gözükmemektedir. Çünkü birçok şehrsel fonksiyonun önem kazandığı ilçe merkezindeki doğum oranının daha düşük olması beklenirken, kırsal kesimin doğum oranından daha yüksek bir değer çıkmıştır. Bu durum iki nedenden kaynaklanabilir. Birincisi kırsal kesimin doğumlarının tespitinde eksiklikler bulunmaktadır. İkinci bir neden de sürekli göç veren kırsal yerleşmelerde, göçe katılan nüfusun daha çok gençlerden oluşmasıdır. Ama her şeye rağmen, ilçede doğum oranının bir hayli yüksek olduğu bir gerçektir.

Doğum oranlarına göre çok daha tutarsız olarak görünen ise, ölüm oranlarıdır. Horasan merkez sağlık ocağı ve bağlı sağlık ocaklarından alınan dokümanlara göre, 2002 yılı sonu itibariyle, toplam 54 ölüm meydana gelmiştir. Ölenlerin de 10'unu bebekler oluşturmaktadır. Yıl içerisinde doğan 1358 bebeğin sadece 10'nun ölümü ile ilçedeki bebek ölüm oranının %7 olduğu görülmüştür. Bilindiği gibi, 2000 yılı sayımlarına göre Türkiye'de bebek ölüm oranı %43, Erzurum ili genelinde ise %65 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, gerçekte hem bebek ölümlerinin hem de genel ölüm oranının, en az Erzurum ili düzeyinde ve hatta daha fazla olduğunu düşünüyoruz.

Göçler

Nüfusun; devamlı yaşama bölgelerini kişisel olarak, aileler veya gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşamak amacıyla bir başka yere gitmesi hareketine, göç etmek denir (Doğanay, 1997: 172-173). Türkiye'de iç göç hareketi genellikle ülkenin doğusundan, batısındaki gelişmiş alanlara yöneliktir. Farklı disiplinlere ait bilim adamlarına göre bunun nedeni geçim şartlarının zorluğu ile ilgilidir ve temelinde fiziki koşullar ile sosyo-ekonomik faktörler yatmaktadır (Mutluer, 1996: 119). Temelde bu görüşler, Horasan ilçesinden ülke içine yönelik göçler için de geçerlidir. Diğer bir ifadeyle, ilçeden olan iç göçlerin büyük çoğunluğu Türkiye'nin batısındaki gelişmiş şehirlere yönelmiştir. Hatta göç olayı o kadar etkili olmuştur ki, köylerin mevcut nüfusundan daha fazlası göç etmiş durumdadır (Tablo 6).

Tablo 6. Horasan ilçesi köylerinin kayıtlı, mevcut ve ilçe dışındaki nüfus durumu (1954-2005)

Sıra No.	Köy Adı	Mevcut Nüfus (2000)	Kayıtlı Nüfusa Oranı %	İlçe Dışındaki Nüfus	Kayıtlı Nüfusa Oranı %	Kayıtlı Nüfus
1	Akçataş	259	27,79	673	72,21	932
2	Akçatoprak	327	23,30	1 076	76,70	1 403
3	Alagöz	732	26,28	2 053	73,72	2 785
4	Ardı	352	28,83	869	71,17	1 221
5	A. Bademözü	85	12,61	589	87,39	674
6	A. Kızılca	137	36,15	242	63,85	379
7	A. Tahirhoca	356	28,69	885	71,31	1 241
8	Azapköy	367	18,55	1 611	81,45	1 978
9	Bahçeköy	151	20,867	573	79,14	724
10	Bulgurlu	834	22,14	2 933	77,86	3 767
11	Çamlıkale	620	34,87	1 158	65,13	1 778
12	Çamurlu	178	23,54	578	76,46	756
13	Çayırdüzü	131	18,40	581	81,60	712
14	Çiflikköy	299	32,08	633	67,92	932
15	Dalbaş	219	21,97	778	78,03	997
16	Değirmenler	323	40,32	478	59,68	801
17	Dikili	137	25,95	391	74,05	528
18	Döllek	109	25,06	326	74,94	435
19	Dönertaş	249	12,30	1 776	87,70	2 025
20	Gerek	400	29,94	936	70,06	1 336
21	Gündeğer	198	18,73	859	81,27	1 057
22	Güzelyayla	222	23,10	739	76,90	961
23	Hacıahmet	349	19,02	1 486	80,98	1 835
24	Harçlı	326	40,05	488	59,95	814
25	Hızardere	106	45,89	125	54,11	231
26	Hızırlyas	375	39,60	572	60,40	947
27	Kadıccelal	520	21,22	1 930	78,78	2 450
28	Kalender	265	32,40	553	67,60	818
29	Karabıyık	134	30,18	310	69,82	444
30	Karaçuha	70	17,46	331	82,54	401
31	Kepek	207	23,13	688	76,87	895
32	Kırık	184	30,02	429	69,98	613
33	Kırkdikme	230	28,86	567	71,14	797
34	Kırkgözeler	1 202	34,56	2 276	65,44	3 478
35	Kızlarkale	282	34,39	538	65,61	820
36	Küçükkonak	262	28,85	646	71,15	908
37	Kükürtli	512	30,86	1 147	69,14	1 659
38	Mollamelik	55	11,55	421	88,45	476
39	Muratbağı	677	37,18	1 144	62,82	1 821
40	Pirhasan	130	14,64	758	85,36	888
41	Saçlık	526	22,70	1 791	77,30	2 317
42	Tavşancık	547	32,16	1 154	67,84	1 701
43	Yarboğaz	607	38,30	978	61,70	1 585
44	Yeşildere	340	36,97	580	63,03	920
45	Yıldıran	230	21,54	838	78,46	1 068

46	Y. Bademözü	234	17,48	1 105	82,52	1 339
47	Yukarı Horum	284	17,96	1 297	82,04	1 581
48	Y. Tahirhoca	243	28,83	600	71,17	843
49	Yürükatlı	452	26,71	1240	73,29	1 692
50	Yüzören	362	20,51	1 403	79,49	1 765
51	Aras (B.M.)	531	32,34	1 111	67,66	1 642
52	Ağıllı	620	21,88	2 213	78,12	2 833
53	Aliçeyrek	941	29,34	2 266	70,66	3 207
54	Arpaçayır	629	22,69	2 143	77,31	2 772
55	Aşağı Aktaş	450	29,09	1 097	70,91	1 547
56	Danişment	243	24,30	757	75,70	1 000
57	Eğertaşlar	205	9,23	2 016	90,77	2 221
58	Hacıhalil	1 398	32,38	2 920	67,62	4 318
59	Hasanbey	302	24,26	943	75,74	1 245
60	Haydarlı	311	14,78	1 793	85,22	2 104
61	Yaylacık	210	22,75	713	77,25	923
62	İğribiğir	803	21,69	2 900	78,31	3 703
63	İğdeli	336	29,73	794	70,27	1 130
64	İncesu	392	34,78	735	65,22	1 127
65	Karacaören	120	25,26	355	74,74	475
66	Karapınar*	239	-	-	-	57
67	Kaynarca	246	21,94	875	78,06	1 121
68	Kemerli	512	20,33	2 007	79,67	2 519
69	Kırklar	844	28,89	2 077	71,11	2 921
70	Mollaahmet	656	26,21	1 847	73,79	2 503
71	Pınarköy	216	35,00	401	65,00	617
72	Pirali	639	45,19	775	54,81	1 414
73	Sekman	356	47,59	392	52,41	748
74	Şeyhyusuf	526	33,70	1 035	66,30	1 561
75	Teknecik	432	13,48	2 773	86,52	3 205
76	Yazılıtaş	544	32,17	1 147	67,83	1 691
77	Yeşilöz	339	20,34	1 328	79,66	1 667
	Toplam	29 436	25,98	83 876	74,02	113 312

* 2000 yılı sayımlarından önce mahalle statüsünde olduğundan önceki bilgiler bağlı olduğu köyün kayıtlarında gözükmemektedir.

Kaynak : DİE Bültenlerinden ve Horasan Nüfus Müdürlüğü kayıtlarından.

Tablo 6'dan da görüleceği üzere, köylerin kayıtlı nüfusu 113 312'dir. 2000 yılı sayım sonuçlarına göre köylerde yaşayan nüfus ise 29 436'dır. Dolayısıyla, göç ve sonrasında dünyaya gelen 83.876 kişi başka yerlerde bulunmaktadır. Gerçi bu nüfusun en az yarısından fazlasını, göçten sonra doğanların oluşturduğu tahmin edilmektedir. Yani köylerden 50 yıllık dönem içerisinde, yaklaşık 35 000 kişinin göçe katıldığı sanılmaktadır. Bu değere göre, köylerden göç edenlerin, mevcut nüfustan daha fazla olduğu görülmektedir.

Köylerden göç eden nüfusun miktarı ile ilgili böyle bir tahmin yapılırken, ne kadar nüfusun nereye göç ettiği hakkında sağlıklı bilgi edinilememiştir. Göç eden nüfusun hangi illere ne kadar olduğunun tespiti sadece, anket yoluyla mümkün olabilmektedir. Kaldı ki, anketlere verilen cevaplar da çok sağlıklı bilgiler içermemektedir. Buna rağmen, ilçenin 77 köy muhtarlıklarına dağıtılan anketlerden, Gerek, Yarboğaz, Yeşildere, Kızılarkale, Tavşancık, Yazılıtaş, Pirali, Aşağı Aktaş, Yukarı Aktaş ve Azapköy köylerinden anketlere cevap alınabilmiştir. Dolayısıyla sahanın tümünü kapsayan göç bilgisi elde edilememiştir. Bir fikir verebileceği düşüncesiyle, yukarıda adı geçen köylerden 33 yıllık dönemde göç eden aile sayısı ile nüfus miktarını kapsayan bir tablo düzenlenmiştir (Tablo 7).

Tablo 7 incelediğinde, ilçenin 10 köyünden, 33 yıllık bir dönemde 2841 nüfusun göç ettiği görülür. Bu süreci, ülkemizde iç göçlerin önem kazandığı 1950'den sonraki döneme uyguladığımızda, bu 10 köyden 4300'den fazla nüfusun göç ettiğini tahmin ediyoruz.

Tablo 7. Horasan'ın on köyünden yurt içine olan göçler (1970-2003)

Göç Edilen Yer	Göç Eden Aile Sayısı	Göç Eden Nüfus
İstanbul	150	1050
Bursa	70	472
İzmir	50	314
Erzurum	30	167
Adana	25	172
Adapazarı	18	106
İzmit	17	102
Manisa	16	93
Ankara	15	78
Horasan	13	69
Konya	10	54
Sivas	10	52
Kayseri	8	51
Yozgat	5	32
Yalova	5	29
Toplam	442	2841

Kaynak : İlgili köylere uygulanan anket sonuçlarından.

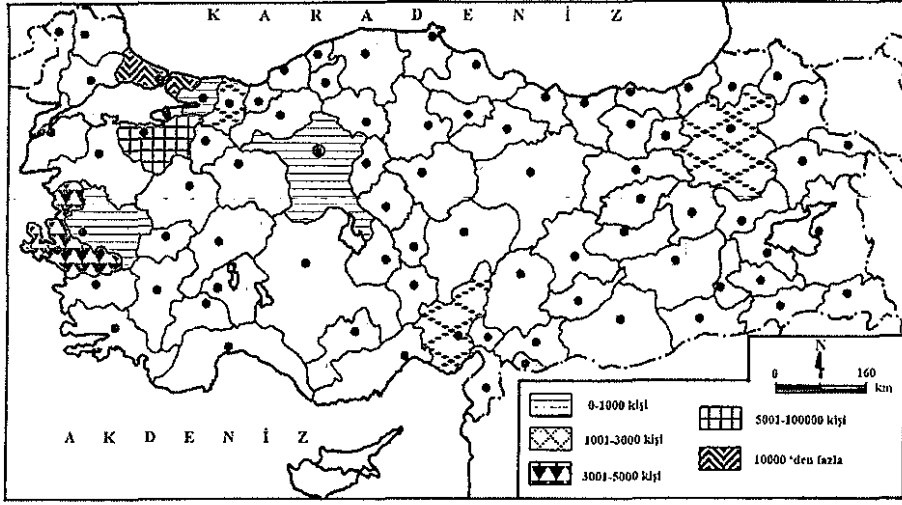
Anket sorularının cevaplandırıldığı 10 köyün sonuçlarını 77 köye genellediğimizde, 50 yıllık süreçte köylerden göçen nüfusun yaklaşık 35.000'i bulunduğu tahmin edilmektedir. Göç eden nüfusun hangi illere ne kadar göç ettiğine ilişkin düzenlenmiş olan Tablo 7'nin verileri yanıltıcıdır. Çünkü tablodaki Konya, Kayseri, Yozgat, Sivas gibi illere göç olayı çok istisnaidir ve münferit göçlerdir. Dolayısıyla, bu illere göç eden nüfus sayısı büyük yekun teşkil etmemektedir. Bizim gözlemlerimize ve yaptığımız mülakatlara göre; en fazla göç, sırasıyla; İstanbul, Bursa, İzmir, Erzurum, Adana, Adapazarı, İzmit, Ankara ve Manisa illerine olmuştur (Tablo 8, Harita 3).

Türkiye'de iller arasında görülen ve daimi ikametgahı değiştirmek suretiyle gerçekleştirilen uzun süreli nüfus hareketlerinin yanında, mevsimlik yer değiştirmeleri de oldukça yaygındır. Yılın belli bir döneminde görülen göçebe hayvancılıktan kaynaklanan nüfus hareketleri, yaylacılık adı verilen faaliyetle ilgili nüfus hareketleri ve bazı yörelerimize, belirli ürünlerin hasat mevsiminde civar yörelerden tarım işçilerinin gelmesiyle ilgili nüfus hareketleri, şeklinde üç başlıkta incelenmektedir (Tandoğan, 1998: 91-92).

Tablo 8. Horasan'ın köylerinden yurt içine olan göçler (1954-2004)

Göç Ettiği Yer	Göç Eden Aile Sayısı	Göç Eden Nüfus
İstanbul	2 000	10 000
Bursa	1 200	6 000
İzmir	1 000	5 000
Erzurum	600	3 000
Adana	400	2 000
Adapazarı	300	1 500
İzmit	200	1 000
Ankara	200	1 000
Manisa	100	500
Diğer	1 000	5 000
Toplam	7 000	35 000

Kaynak : Köylerden elde edilen anket sonuçları.

Harita 3. Horasan ilçesi köylerinden olan iç göçlerin illere dağılımı (1954-2004).

Türkiye'nin birçok yöresinde yaygın olarak gerçekleşen bu tür mevsimlik nüfus hareketleri, Horasan ilçesi için pek geçerli değildir. Diğer bir ifadeyle, Horasan ilçesinden olan mevsimlik göçler daha çok inşaat sektörüne yönelik olmakla birlikte, diğer bazı iş kollarında para kazanmak ve kazanılan parayı kış mevsiminde kendi evinde ve köyünde harcamak amacına yöneliktir.

Yurt içine olan göçlerin yanı sıra az da olsa, yurt dışına göçler de vardır. Ankete cevap veren köylerden; Azapköy'den 16, Yarboğaz'dan 3, Gerek'ten 2, Tavşancık'tan 1, Kızılarkale'den 1 aile yurtdışına göç etmiştir. Azapköy'den olan göçler hariç, yurt dışına olan göçlerin yurtiçi göçlere göre çok fazla anlam taşımadığı görülmektedir.

Arazi gözlemlerinden elde edilen bilgilere göre, tüm yerleşmelerden göçlerle ilgili sağlıklı veri toplama imkanımız olsaydı, sanıyorum yukarıdaki bilgilere benzer bir durum ortaya çıkacaktı. Diğer bir ifadeyle, göç edenlerin büyük bir kısmının ülkenin batısındaki yerleşmelere gittiği görülecekti.

Horasan'dan hem yurt içine hem de yurt dışına göç olduğu gibi, ilçeye de göçler olmuştur. İlçe dışından ilk göçler Trabzon ilinden olmuştur. Yaklaşık 5-6 aile, Horasan'ın ilçe statüsüne kavuşmasından sonra (1955-

1960'lı yıllarda) gelmiş ve ilçede ticari işyerleri açmışlardır. Bu ailelerin bir kaçı halen daha ilçede ikamet etmelerine rağmen, çoğu daha büyük şehirlere doğru göç etmişlerdir. Öte yandan, 1970-2000 döneminde ilçe merkezine gelenlerin sayısı oldukça fazladır. Bu dönemin başında Narman ilçesinden 30'a yakın aile ilçeye gelirken, 1980'li yıllardan sonra, ilçenin köylerinden ve başta Ağrı ile Kars ilinin ilçeleri olmak üzere, diğer bazı yerleşmelerden de gelenler olmuştur. Buna karşın ilçe merkezinden de önemli sayıda nüfus göç etmiştir. Göç edenlerin sayısı ve nerelere göç ettikleri hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte, köylerden olan göçlere benzerlik söz konusu olup göçler; İstanbul, Bursa, İzmir, Erzurum, Adana başta olmak üzere, diğer batı illerine olmuştur.

Horasan Nüfus Müdürlüğü kayıtlarına göre, ilçenin mahallelerine kayıtlı (2005) nüfus sayısı 7275 olup, bunun 2700 kadarı 50 yıllık dönemde (1955-2005) göç etmiş durumdadır. Yani ilçenin merkez mahallelerine kayıtlı nüfustan yaklaşık 5000'i ilçede yaşamaktadır. Halbuki 2000 sayımına göre ilçe merkezinde 16200 nüfus bulunmaktadır. Dolayısıyla, ilçeye 11.000 kadar göçmen gelmiştir. Bir diğer ifadeyle, mevcut nüfusun %70'ini göçmenler teşkil etmektedir.

Bir mekanda yaşayan insanları yerlerinden yurtlarından eden, onları göçe mecbur kılan nedenlerin başında, geçim sıkıntısı, yaşam standartlarının düşüklüğü ve/veya daha iyi insanca bir yaşam sürme arzusu gelmektedir. İlk bakışta çok basit gibi görünen bu arzu pek çok unsurun bir bileşkesi olarak belirir ki, Türkiye'de özellikle kırsal kesimden kopan nüfusun, şehirlere yönelmesi tarzında karşımıza çıkan göçün, şehirsiz çekicilikten ziyade, kırsal iticilikten kaynaklandığı gerçeğiyle karşılaşılabılır (Özgür, 1998: 33). Horasan ilçesinden olan göçlerin de ana nedenleri bu faktörlerdir.

Türkiye'de doğdukları yerleri terk ederek başka yerlere yerleşen nüfus miktarı özellikle 1950 yılından sonra dikkat çekici bir şekilde artmaktadır. Öte yandan Türkiye'deki iç göçlerin genel nüfustaki payının artmasının yanı sıra faal nüfusun ekonomik faaliyet kollarına dağılışında da değişimler meydana gelmektedir. Bu değişim esas itibarıyla ziraat sektöründe çalışan nüfusun azalması, buna karşılık sanayide çalışanların

çoğalması şeklinde olmaktadır (Tümertekin, 1977: 29). Ülkenin bu gerçeği, Horasan ilçesinden olan göçlerin de esasını teşkil etmektedir. Yöredeki yerleşmelerin ekonomik faaliyetleri, hemen hemen tümüyle tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Bu faaliyetlerin yürütülmesinde, entansif (makinelî tarım) tarım metotlarının uygulanmaya başlanması nedeniyle, önceleri olduğu gibi çok sayıda işgücüne ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu yüzden, işsiz kalan çok sayıda işgücü başka alanlarda iş bulmak amacıyla göçe katılmaktadır. Bu itibarla fazla işgücü yöre dışına, sanayileşme bölgelerine doğru itilmektedir. Ancak, yöreden olan bütün göçleri bu gibi nedenlere dayandırmak çok doğru olmaz.

Temelde geçim sıkıntısına ve daha iyi yaşama arzusuna dayanan göç olayı, bazen de başka nedenlerden dolayı gerçekleşmektedir. Bazı köylerde aile kavgaları yüzünden göçler meydana gelmekte, hatta bu gibi nedenlerle bazen bir köyün tümüyle boşaldığı da görülmektedir. Örneğin Pirhasan köyünde 1980 öncesi meydana gelen aile kavgası ile köyde yaşayanların tümü köyü terk etmiş ve bunun bir sonucu olarak da 1980 sayımında köyde nüfus tespit edilememiştir. Yine aynı nedenlerle, bazı köylerde, nüfusun yarıdan çoğunun göç ettiği de olmaktadır. Diğer yandan, doğal olaylar sonucunda da göç olayı gerçekleşmektedir. Bunun en bariz örneği 30 Ekim 1983 Depremi olmuştur. Söz konusu depremde can ve mal kaybına uğrayan köyler ile bu köylere komşu köylerden, depremin akabinde çok sayıda aile göçe katılmıştır. Hatta göç olayı, o kadar hızlı olmuştur ki, aileler nereye gideceklerini bile planlamadan, eşyalarını kamyonlara yükleyerek, eş-dost ve akrabalarının bulunduğu yerlere adeta sığınmışlardır. Bu maksatla göç eden aile sayısı, tespit edilebildiği kadarı ile 100 kadardır. Bu sayı, toplam göçlere oranla fazla bir anlam ifade etmese de, birkaç gün içinde gerçekleşmesi nedeniyle, yöre halkı için etkisi büyük olmuştur (Gök, 1996: 146).

Bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de göçleri teşvik eden diğer bir neden de hiç şüphesiz ulaşım imkanlarının gelişmesidir. Son yıllarda gelişen ulaşım şartlarının da kırdan şehre olan nüfus hareketlerinde önemli rol oynadığı muhakkaktır. Bilhassa 1950'li yıllardan sonra gelişen karayolları, bir kısım kapalı ekonomi yörelerini civar merkezlere bağlayarak

nüfusa hareketlilik kazandırmış ve bu nüfusun şehirlere akımında kolaylaştırıcı etki göstermiştir (Sergün, 1977: 221). Gerçekten de, ilçeden olan göçlerin hızlanmasında, ulaşımın ve haberleşmenin rolünü inkar etmek mümkün değildir. Öyle ki, 1960'lerden sonra başlayan mevsimlik hareketler, insanların kendi çevreleri dışındaki yerleri görmelerini, tanımalarını kolaylaştırmıştır. Ulaşımın yanı sıra, haberleşme imkanlarının yaygınlaşması da ilçeden olan göçü teşvik etmiştir. Dolayısıyla, önceleri çoğunlukla geçici olarak göçe katılan insanlar, iş imkanı ve yaşama şartları daha iyi olan yerlere doğru gitmeye başlamışlardır.

Yukarıda sayılan nedenlere ilaveten, Doğu Anadolu'nun büyük bir bölümünde olduğu gibi, yörede hüküm süren ağır ve uzun kış şartlarının da göçü teşvik ettiğini belirtmekte yarar var. Bu iklim şartları, başta ekonomik imkanlar olmak üzere, diğer birçok hususun da olumsuzlaşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, geçim şartları zorlaşan, hayat standartları düşen, sağlıkları bozulan insanlar, bu olumsuzlukların tesirinden kurtulmak için göçe katılmaktadır.

Sonuç olarak, Horasan ilçesinin nüfusu 1985'li yıllara kadar artış göstermiş, bu yıllardan sonra azalışa geçmiştir. Gerçi ilçe merkezinin nüfusu az da olsa artmaya devam etmektedir. Ancak, köylerin nüfusu ve dolayısıyla toplam nüfusta önemli azalmalar söz konusudur. Halbuki, yöredeki doğum oranları, Türkiye ortalamasının üzerinde (%2,80), buna karşılık ölüm oranları da giderek azalmaktadır. Buna rağmen, ilçe nüfusunun azalmasının tek ve en önemli nedeni göçlerdir.

İlçe nüfusunun hareketliliğini belirleyen göçlerin ise, daha uzun süre devam edeceği sanılmaktadır. Çünkü, yöre halkı doğal ve ekonomik nedenlerden dolayı göç etme arzusundadır. Öte yandan, aile kavgaları ve daha iyi yaşama arzusu da yöre insanının göçe katılmasını etkilemektedir.

Tüm geri kalmış ve ekonomik şartları iyi olmayan bölge ve yörelerde olduğu gibi, bu yöreden olan göçlerin azaltılması için;

1- Olumsuz şartlardan dolayı, özel sektörün gelmediği alanlarda; devletin yatırım yaparak, istihdam yaratması,

2- Üretilen ürünlere teşvik veya destekleyici katkılar yapılması,

3- Doğal afetler nedeniyle, ekonomik gücünü kaybeden ailelere yardım yapılması,

4- Deprem, heyelan, sel, çığ gibi doğal afetlere maruz olan yerlerdeki yerleşmelerin planlı bir şekilde ele alınarak, yeniden yapılandırılması,

5- Aile kavgalarının önlenmesi konusunda, gerekli eğitimin verilmesi ve kavgaları önleyici yasal önlemlerin alınması, gibi bazı uygulamaların, yöreden göçü yavaşlatacağına inanıyoruz.

Kaynakça

Doğanay, H., 1991, Demografya (Nüfus Bilimi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Ofset Tesisleri (1992), Erzurum.

Doğanay, H., 1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No:2982, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Doğanay, H., Özdemir, Ü., Şahin, İ.F., 2003, Coğrafyaya Giriş 2 (Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya). Aktif Yayınevi, Erzurum.

Darkot, B., 1955, *Altıncı Genel Nüfusu Sayımı*, Türk Coğrafya Dergisi, Yıl: XII, Sayı : 15-16, Ankara.

Gök, Y., 1996, Erzurum-Kars Depreminin (30 Ekim 1983) Ekonomik ve Sosyal Sonuçları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.

Işık, Ş., 1999, *1997 Nüfus Tespiti ve Türkiye Nüfusu Üzerine Bazı Yeni Gözlemler*, Ege Coğrafya Dergisi, Sayı : 10, Ege Üniv. Edebiyat Fak., İzmir.

Karal, E.Z., 1997, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, T.C. Başbakanlık DİE, II.Baskı, Ankara.

Koca, H., 2000, Düziçi İlçesinin Coğrafyası, Atatürk Üniv. K.K.E.F. Yay. No.111, Erzurum.

Mutluer, M., 1996, *Edremit Yöresinde Kırsal Yerleşmelerin Coğrafi Dağılımı ve Nüfus Büyüklüğünü Etkileyen Faktörler*, Ege Coğrafya Dergisi, Sayı:8, İzmir.

Özgür, M., 1998, Türkiye Nüfus Coğrafyası. GMC Basın-Yayın Ltd.Şti., Ankara.

Selen, H.S., 1948-1949, *Doğu Anadolu Yolları ve Manzaraları*, Türk Coğrafya Dergisi, Yıl: VI-VII, Sayı : XI-XII, Ankara.

Sergün, Ü., *Türkiye'de Nüfus Artışı ve Sorunları*, İst. Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi, Sayı : 20-21, İstanbul.

Tandoğan, A., 1998, *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*. Eser Matbaası, Trabzon.

Anonim, 1995, *Tarihte ve Günümüzde Hasankale*, Nil A.Ş.Basım-Yayım-Dağıtım-Matbaacılık, İzmir.

Tümertekin, E., 1977, *Türkiye'de İç Göçler Üzerine*, İst. Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi, Sayı : 22, İstanbul.

(www.erzurum.gov.tr/html/yonetim/ilceler/horasan).

Yılmaz, Ö., 1984, *Horasan-Sarıkamış Arasındaki Aras Nehri Havzasının Fiziki ve Tatbiki Fiziki Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.

